

İNSAN TOPLUM VE İKTİSAT
Sabahattin Zaim Düşüncesinin Ana Hatları

Editör: Faruk Taşçı

iktisat
yayınları

İktisat Yayınları – 71
İktisat Düşüncesi Dizisi – 15

İnsan Toplum ve İktisat: Sabahattin Zaim Düşüncesinin Ana Hatları

Editör: Faruk Taşçı
Yayına Hazırlayan: Emrah Yağmurlu
Musahhih: Büşra Kırkpınar

Tasarım: Seyfullah Bayram
Fotoğraflar: Halil İbrahim Sarioğlu Arşivinden

Baskı: Sarıyıldız Ofset - Sertifika No.: 23593
İvedik Ağaç İşleri San. Sit.
1354. Cad. 1358. Sok. No.: 31 Ostim / Ankara
1. Baskı: İstanbul, 2020
ISBN: 978-625-7015-50-9
E-ISBN: 978-625-7015-51-6

© İktisat Yayınları, 2020

Bütün yayım hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

İktisat Yayınları
Aziz Mahmut Hüdayi Mh., Türbekapı Sk. No:13, 34672 Üsküdar/İstanbul
Tel: +90 (216) 532 63 70
www.iktisatyayinlari.com

İktisat Yayınları Nobel Akademik Yayıncılık ve
İslam İktisadı Araştırma Merkezinin ortak markasıdır.

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Taşçı, Faruk
İnsan Toplum ve İktisat: Sabahattin Zaim Düşüncesinin Ana Hatları
1. Baskı, xiv + 158 s., 13.5 x 21 cm
Kaynakça var.

ISBN: 978-625-7015-50-9
E-ISBN: 978-625-7015-51-6

1. Sabahattin Zaim 2. İslam İktisadı 3. Homo Islamicus

İNSAN TOPLUM VE İKTİSAT
Sabahattin Zaim Düşüncesinin Ana Hatları

Editör: Faruk Taşçı

iktisat
yayınları

İktisat Düşüncesi Dizisi

Bu dizide, iktisadi düşünce ile ilgili tarihsel ve güncel eserlere yer verilmektedir. Dizide iktisat düşüncesinin geniş ilgi alanında dinler, medeniyetler, isimler, ekoller, kuramlar ile ilgili detaylı incelemeler ve karşılaştırmalı çalışmalara yer verilecektir.

Dizide Yayımlanan Diğer Kitaplar

Zafar Iqbal, *Adalet: İslami ve Batılı Perspektifler*

S.M. Hasanuzzaman, *İslam İktisadının Fikhi İlkeleri*

Hamdi Çilingir, *Vakıfta Amaç: Hanefi Vakıf Hukuku Çerçevesinde Bir İnceleme*

Syed Haider Nawab Naqvi, *İslam Ekonomi ve Toplum*

M. Umer Chapra, *İktisadın Geleceği: İslami Bir Bakış*

M. Akram Khan, *İslam İktisadının Sıkıntıları: Güncel Durum ve Geleceğin Bir Analizi*

Fatih Savaşan, Fatih Yardımcıoğlu, Süleyman Kaya, Şakir Görmüş, *İslam İktisadı Üzerine Söyleşiler*

Syed Haider Nawab Naqvi, *Ahlaklı Olmak ve İnsanın Esenliği Üzerine Görüşler: İslam İktisadına Bir Katkı*

Monzer Kahf, *İslam İktisadının Temelleri: Kurumlar ve Kuramlar*

Rauf Azhar, *İslam İktisadının Ekonomisi*

Seif I. Tag el-Din, *Ekonomünün Temelleri: Ahlakı Bir Yaklaşım*

Faruk Taşçı

1982 yılında Rize-Pazar'da dünyaya geldi. Lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde (2005), yüksek lisansını (2007) ve doktorasını (2011) İstanbul Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümünde bitirdi. Aynı bölümde Aralık 2006–Mayıs 2012 arasında araştırma görevlisi olarak çalıştı. 2015'ten bu yana doçent olan Taşçı'nın *Sosyal Politikalarda Can Simidi: Sosyal Yardım* (Nobel Yayınları, 2010), *Sosyal Politika Ahlakı* (2. bs., Kaknüs Yayınları, 2017), *Türkiye'de Sosyal Politika ve Dönüşüm: Zihniyet, Aktörler ve Uygulamalar* (SETA Yayınları, 2017), *Sosyal Politikada Dezavantajlı Gruplar: Tarih, Yaklaşım ve Uygulama* (Kaknüs Yayınları, 2018) ve *Bir Şehrin Sosyal Politika Yönetim Rehberi: Esenler Örneği* (Ortak Yayın, Esenler Belediyesi, 2020) adlı telif kitapları yanında *Türkiye'de Sosyal Politika Aktörleri: Zemin ve Uygulama* (Nobel Yayınları, 2017) ve *Sabahaddin Zaim ile İktisat, Toplum ve Siyaset* (İktisat Yayınları, 2019) adlı editör kitapları ile *Devletin Ekonomideki Rolü: İslami Bir Bakış Açısı* (M.N. Sıddıki, İktisat Yayınları, 2018) adlı çeviri kitabı bulunmaktadır. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*'nin de editörlüğünü (2018-2019) yürütmüş olan Taşçı'nın sosyal politika alanında birçok ürünü bulunmaktadır ve İslam'da ekonomi ve şehir gibi konular ile de ilgilenmektedir.

Fatih Kucur

1976 Erzurum doğumludur. Lisans eğitimini Atatürk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümünde tamamladı. 2003-2008 yılları arasında Almanya'da Almanca Dili Eğitimi ve Bielefeld Üniversitesinde bir müddet psikoloji eğitimi aldı. 2015 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümünde doktorasını tamamladı. Halen İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Sosyal Hizmet Bölümünde öğretim üyesi olarak akademik hayatına devam etmektedir. Sosyal politika, sosyal bilim düşüncesi, İslam ve iktisat gibi teorik alanlardaki çalışmalarının yanı sıra göç, sokakta çalışan çocuklar, mülteci çocuklar gibi konular üzerine de çalışmaları bulunmaktadır.

Fatih Yaman

On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat ve Anadolu Üniversitesi Sosyoloji lisans eğitimlerinin ardından ABD'de Utah Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümünde "misafir araştırmacı" olarak alanında araştırmalarda bulunmuştur (2006-2007). Yüksek lisansını (2008) ve doktorasını (2015) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında tamamlamıştır. 2010 ve 2012 yıllarında Almanya'nın Tübingen ve Giessen Üniversitelerinde araştırmalar yapan Yaman'ın *Avrupa'da İslam ve Sivil Toplum* (2017) ile *Göç ve Toplum* (2019) adlı kitapları bulunmaktadır. Göç politikaları, sosyal değişim, modernleşme, kimlik, sivil toplum, radikalleşme ve terör konularında çalışan Yaman, İstanbul Medeniyet Üniversitesinde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Ü. Serdar Serdaroğlu

1985 yılında Sivas'ta doğdu. Lisans eğitimini Maliye ve Kamu Yönetimi Bölümünde (2009), yüksek lisansını İktisat Tarihi Anabilim Dalında (2011) İstanbul Üniversitesinde bitirdi. Doktora derecesini ise University of Birmingham, Osmanlı Çalışmaları Merkezinde İktisat Tarihi alanında 2018 yılında elde etti. Şubat 2010 yılından beri İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Tarihi kürsüsünde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır. *Osmanlı İmparatorluğunda Ticari Kurumların ve İş Ağlarının Gelişimi: 18. Yüzyıl'da Levant Ticaretinde İngiliz Tüccar Aileleri ve Bireysel Tüccarlar ve Osmanlı Devleti'nde İlk Banka: Dersaadet Bankası, Tüccarlar ve İş Ağları* isimli kitap çalışmaları yayım aşamasındadır. Halen İstanbul Üniversitesi *İstanbul İktisat Dergisi'* nin editörlüğünü yürütmekte ve 19. yüzyıl Osmanlı İşletme ve Finans tarihi bağlamında ticari-finansal operasyonlar, tüccarlar, iş ağları ve şirketler üzerine araştırmalarına devam etmektedir.

Zeyneb Hafsa Orhan

Manisa doğumlu Zeyneb Hafsa Orhan, Açık Öğretim Lisesinden mezun olduktan sonra lisansını Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomi Bölümünde tamamlamıştır. Yüksek lisansını Linköping Üniversitesi (İsveç) Uluslararası ve AB İlişkileri Bölümünde yapan Orhan, doktora derecesini Uluslararası Saraybosna Üniversitesi (Bosna-Hersek) Ekonomi Bölümünden almıştır. Orhan'ın doktora tezi, katılım bankacılığında kullanılan kâr-zarar ortaklığı enstrümanlarının risk analizine dairdir. Resmî olarak Ocak 2015, fiili olarak Eylül 2015'ten bu yana İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman (asaleten) Bölümü ile İslam Ekonomisi ve Finans (vekâleten) bölümlerinde Dr. Öğr. Üyesi olarak görev yapmaktadır. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Uluslararası İslam Ekonomi ve Finansı Araştırma ve Uygulama Merkezinin (İSEFAM) de müdür yardımcılığını yapan Orhan, mukayeseli finans ve bankacılık odaklı çalışmalarının yanı sıra İslam iktisadına yönelik çeşitli konularda araştırmalar yapmaktadır.

İçindekiler

Takdim	ix
Önsöz	xi
Entelektüel Biyografi: Mensubiyetinin Peşinden Giden Bir Muhacir Âlim	1
<i>Ü. Serdar Serdaroğlu</i>	
Güzel İnsan Modellemesi İle Sabahaddin Zaim	35
<i>Faruk Taşçı</i>	
Sabahaddin Zaim'in Türkiye'de İslam İktisadına Katkılarına Dair Bir Deđerlendirme	53
<i>Zeyneb Hafsa Orhan</i>	
Sabahaddin Zaim'in Sosyal Politika Yaklaşımını Anlama Çabası	87
<i>Fatih Kucur</i>	
Sabahaddin Zaim ve Sivil Toplum	135
<i>Fatih Yaman</i>	

Takdim

Prof. Dr. Sabahaddin Zaim demek *güzel insan* (mümin) olmayı aile, akademik ve sivil hayatında bizzat göstermiş olmak demektir. Bu nedenle kendisi ile ilgili birçok hayırlı şey söyleyebiliriz, çünkü kendisi dünyadan göçtükten sonra da amel defteri açık olanlardan biridir.

Bir kere, (kendi ifadesiyle) pergelin sabit ayağı olarak “Çalışma Ekonomisi” alanında Türkiye’de öncüdür. Aynı ismi taşıyan eseri, yazıldığı zamandan bu yana okutulmaya devam eden bir başucu kaynaktır. Pergelin hareketli ayağı olarak İslam iktisadı alanında yoğun çaba sarf etmiştir; sadece rehber niteliğinde akademik metinler ortaya koymakla kalmamış, bizzat ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi hayatta İslam iktisadının uygulayıcılarını yetiştirmek için de uğraşmıştır. Tüm bunları yaparken de mutedil çizgiden sapmadığı gibi, sapanları da mutedil çizgiye kendi usul ve üslubuyla getirmesini bilmiştir.

Asistanı olmaktan bahtiyar olduğum Hocam hakkında çok öz bir biçimde çizdiğim bu çerçeve, kendisi hakkında konuşma ve yazma faaliyetlerini gerektirmektedir. Ben ve benim gibi kendisini tanıyanların, kendisi ile ilgili çokça konuşma yaptığı

rahatlıkla anlaşılabilir; kendisi hakkında hatıraların paylaşıldığı yazılar da epey bir yer tutmaya başlamış durumdadır. Ancak eksik kalan nokta, Hoca'nın fikirleri ile ilgili akademik metinlerin kaleme alınması idi.

Bu eksikliğin giderilmesi için ilk adım da, çok şükür, asistanım Doç. Dr. Faruk Taşçı editörlüğünde bir ekip tarafından bu kitap ile atılmış oldu. Taşçı'yı ve ekibi tebrik eder, Prof. Dr. Sabahaddin Zaim'in fikirleri üzerine daha nice çalışmaların yapılmasını temenni ederim.

Prof. Dr. Sedat MURAT

Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Rektörü

Önsöz

Prof. Dr. Sabahaddin Zaim, esasında Prof. Dr. Gerhard Kessler tarafından temelleri atılan İstanbul Üniversitesindeki “sosyal siyaset kürsüsü”nün ilk asistanlarından olmayıp, ikinci nesil asistanlardandır. Zaim’in sosyal siyaset (politika) alanındaki en temel ve genel kabul gören (ve defalarca baskısı yapılan) eseri *Çalışma Ekonomisi* adlı kitabıdır. Zaim’in bu temel eseri dışında sosyal politikanın konularına yönelik gerek teorik ve gerekse saha çalışmalarına dayanan eserleri bulunmaktadır. *Türkiye’nin İktisadi ve Sosyal Gelişmesinde İşgücü ve Prodüktivite Meselelerinin Önemi ve Tesiri* (1962), *Türkiye’nin Fikir İşçileri ve İstihdam Şartları* (1962), *Bölge ve Şehir Planlaması Yönünden İstanbul Sanayi Bölgeleri* (1971), *İstanbul Mensucat Sanayinin Bünyesi ve Ücretler* (1956), *Türkiye’de Ücret ve Gelirler Siyaseti* (1974), *Türkiye’de Nüfus Meselesi* (1973) adlı kitapları sosyal politikanın değişik konularını ele almaktadır. Öte yandan Zaim’in Türkçe tüm makaleleri *Türkiye’nin Yirminci Yüzyılı* (2005) adlı üç ciltlik bir kitapta toplanmış olup, iki ve üçüncü ciltleri sosyal politika konuları yoğunluktadır. Ancak Türkiye’nin ilişkide olduğu Türk Cumhuriyetleri ya da Müslüman ülkeler ile ilgili konular da bu toplu eserde görülmektedir. Yine eserin ilk cildi

İslam iktisadı ağırlıklıdır. Bunların uzantısı olarak *Ortak Pazar ve Türkiye* (1970) adlı eserde Avrupa Ekonomik Topluluğu bağlamında Türkiye'nin ekonomik ve sosyal konumu irdelenmektedir. Bu irdelenme İslam iktisadından uzak yapılmamaktadır ki zaten *Modern İktisat ve İslam* (1969) adlı dönemin ilgililer nazarında meşhur eseri, bu durumu açık ve net bir şekilde Türkiye'de ilk defa ortaya koymaktadır. Zaim daha sonraki yıllarda (1997, 1992, 1979) İslam iktisadı bağlamında benzer eserler yayınlamıştır.

Bu kadar geniş yelpazeli Zaim eserleri hakkında akademik yazıya bakıldığında; öncelikle Zaim'in hayatı ile ilgili (konuşmaların kayda alınıp kendisinin gözetimindeki son tashihleriyle asistanları tarafından kaleme dökülen) *Bir Ömrün Hikâyesi* (2008) adlı eseri bulunmaktadır ki bu eser, Türkiye'nin yüz yıllık sosyal, ekonomik, politik, kültürel ve dini birikimini yansıtmaktadır. Bu eseri tamamlar nitelikte bir eser *Sabahattin Zaim Kitabı: Hayatım ve Türkiye* (2015) adıyla yayımlanmıştır; Zaim ile bir televizyon kanalında yapılan mülakatların özet olarak neşredilmiş halidir. Ayrıca kendisi hakkındaki genel görüşlerin de bulunduğu bir armağan kitabın (1996) da olduğu bilinmektedir. Yakın zamanda da röportajları *Sabahattin Zaim ile İktisat, Toplum ve Siyaset* (2019) adıyla neşredilmiştir.

Öte yandan Zaim hakkında yazılan eserler, Zaim'in çeşitli yönlerini ele alan bir hüviyete sahiptir. Bazı yazılar Zaim'in kişilik yönü ile ilgili iken, bazıları inanç ve kültür yönü, bazıları model olma yönü, bazıları da sosyal hayattaki cemiyet adamı yönü dolayımındadır. Bunlar daha çok İstanbul İktisatçılar Derneği (İKDER) bünyesindeki konferans/kongre kapsamında ve Zaim hakkındaki hatıraların aktarılması şeklindedir. Zaim hakkında akademik görüşlerini yansıtan eserler ise sayılıdır. Çakır'ın kaleme aldığı "Prof. Dr. Sabahaddin Zaim (1926-2007): Hayatı, Kişiliği,

Eserleri” (2007) adlı makale, bu minvaldedir. Ayrıca Zaim üzerine yapılan iki adet yüksek lisans tez çalışması bulunmaktadır. Ölmez tarafından “Prof. Dr. Sabahaddin Zaim ve Sosyal Siyaset Eksenli İktisadi Görüşleri” (2010) başlığıyla hazırlanan yüksek lisans tezi, Zaim’in hayatı, eserleri ve görüşleri şeklinde içeriklendirilmiştir. İsmine rağmen tez çalışmasında Zaim’in sosyal politika düşüncesinin irdelendiğini söylemek ziyadesiyle güç görünmektedir. Diğer yüksek lisans tez çalışması Kucur tarafından “Türkiye’de Sosyal Politika Bilimi’nin Gelişimi ve Sabahattin Zaim Örneği” (2011) başlığıyla hazırlanmıştır. Burada Zaim, sosyal politikanın biliminin ortaya çıkışı ve Türkiye’deki gelişimi içine yerleştirilmekte ve bir “ekol” iddiası çerçevesinde değerlendirilmeye tabi tutulmaktadır. Böylece Zaim’in kişiliği, ahlâkı, bilgi ve bilim anlayışı “sosyal politika düşüncesinin arka planı” olarak ele alınmakta ve sosyal politika ile ilgili görüşleri genel yaklaşımları ve konular bağlamında tartışılmaktadır.

Elinizdeki kitap, bu noktada devreye girmektedir. Zira kitap, Zaim’in görüşleri üzerine kaleme alınan metinlerden oluşmaktadır ve bu, Türkiye için ilktir. Başka bir ifadeyle, daha önceleri Zaim hakkında yazılanlar daha çok hatıraları paylaşma bağlamında iken, bu kitap ile Zaim’in fikirleri ortaya konmaktadır ve müzakere edilmektedir. Bu çerçevede Ü. Serdar Serdaroğlu, Zaim’in *entelektüel biyografisini* mensubiyet, muhacirlik, itidal ekseninde akademik hayatını devam ettiren bir âlim profilini kendine has bir üslupla okuyucuya sunmaktadır. Faruk Taşçı, Zaim’in hayatının son dönemlerinde sıklıkla üzerinde durduğu *güzel insan* ile ilgili yaklaşımını deşmekte ve bunun ile ilgili bir model sunmaktadır. Zeyneb Hafsa Orhan, Zaim’in Türkiye’de İslam iktisadına katkısını bilinegelen yanlışları tashih etmek suretiyle müzakereye açmaktadır. Fatih Kucur’un Zaim’in sosyal politika yaklaşımını anlama çabası, bilim yaklaşımını da dikkate alarak analiz etmektedir. Fatih Yaman, Zaim’in sivil toplum yaklaşımını ve

uygulamalarını, kendi değer dünyası içinde nasıl işlevsel bir biçimde anlamlandırdığını tartışmaktadır.

Son olarak, kitap ile ilgili birkaç not düşmemizde fayda var. Öncelikle, galat-ı meşhur hâle gelmesi nedeniyle kitabın başlığında “Sabahattin” ismini kullanmak zorunda kalsak da metinlerde Hoca’nın bizzat uyarmasına istinaden “Sabahaddin” şeklindeki yazılışı kullandık.

İkincisi, esasında bu kitap 2019 yılı Aralık sonu için düşünülmüş idi, ancak özellikle sivil toplum bağlamında Hoca ile ilgili yazıyı kaleme alacak birini bulmak epey zor oldu. Zira hem Hoca’yı iyi inceleyecek/bilecek hem sivil toplumu bilecek hem İslam(cılık) literatürüne aşina olacak hem de sosyal bilimlerin içinden gelen birini bulmak gerekir idi. Birkaç ismin idarî görev yoğunluğu, birkaç ismin akademik planlamalarına denk gelmeyen takvimlendirmesi derken Fatih Yaman, imdadımıza yetişti; kendisine müteşekkirimiz.

Üçüncüsü, kurulduğu günden bu yana İKAM (İslam İktisadi Araştırma Merkezi), önemli işlere imza atmaya devam ediyor. Çeviri eserlerle ilgili epey bir birikim yanında telif eserler için teşviklerde bulunuyor, kendilerine yapılan teklifleri de hızlıca değerlendirmeye alıyor. Bizim teklifimizi de hızlıca değerlendirmeye alıp kabul ettikleri için (teklif ettiğimiz dönemde İKAM’dan sorumlu olan) Lütfi Sunar başta olmak üzere İKAM ekibine teşekkür ederiz.

Kitabın Sabahaddin Zaim ile ilgili akademik çalışmalara zerre de olsa katkı sağlamasını, genel manada da hayırlı olmasını niyaz ederiz.

Faruk TAŞÇI

Büyük Çamlıca, Temmuz 2020